

Чингизхон ва тангричиликнинг даври

Мўғул империясининг асосчиси Чингизхон ва унинг яқин ворислари туркий халқларнинг анъанавий тангричилик динига садокатли эдилар. Аммо империянинг гарбий ҳудудлари турли мусулмон давлатларни ўз ичига олган бўлиб, улар Ислом цивилизациясининг бой маданияти ва тарихи билан танилган эди. Мусулмонлар маданияти ва Ислом дини босқинчиларга кучли таъсир ўтказди.

Чингизхон ва Ботухоннинг юришларидан кейин ортикча ўн йиллар ўтмасдан, мўғул ҳукмдорлари тобе халқларнинг дини — Исломни қабул қила бошладилар. Бу жараёнда биринчи бўлиб Исломни қабул қилган Чингизийлардан бири Берке хон эди.

Берке хоннинг Исломга кириши

Дастлаб, мўғул аристократияси Исломга бегона ва танкидий ёндашган. Рашид ад-Диннинг маълумотларига кўра, ҳатто баъзи босиб олинган мусулмон давлатларда Ислом каттик таъқиб қилинган. “Мусулмонлар тўрт йил давомида ўз ўғилларини хатна қилолмаган”, — деб ёзади тарихчи.

Берке хоннинг Исломни қабул қилишга асосий туртки берган шахслардан бири Бухоролик машхур суфий шайх Шамс ад-Дин ал-Бахарзий эди. Шайх ўзининг илмий савияси ва эътибори билан нафакат мусулмонлар, балки бошқа дин вакиллари ўртасида ҳам машхур бўлган.

Ибн Халдуннинг маълумотларига кўра, ал-Бахарзий Берке хонига Исломни қабул қилишни тавсия этган. Берке ҳукмдор сифатида Исломни расман қабул қилибгина қолмай, уни оммавий равишда тарғиб қилишга бел боғлаган.

Берке хонинг диний муҳити ва тарбияси

Берке хонинг Исломга бўлган интилишлари унинг болаликдаёқ мусулмон муҳитида ўсгани билан боглик. Ал-Жузжанининг таъкидлашича, унинг отаси Берке тугилганда уни мусулмон қилиб тарбиялаш ниятида бўлган ва муслим сути эмизувчи аёл топиб берган. Шунингдек, Берке хонинг онаси Хон султон номи билан танилган. Унинг мусулмон бўлгани эҳтимолини турли манбалар тасдиқлайди. Масалан, Хоразмшоҳ сулоласига мансуб бўлган аёлнинг, Ботухон давридаги кудратли туркий сулолалар билан кондошлик алоқалари мавжуд бўлган.

Берке хонинг сиёсий ва диний қадамлари

Берке Исломни қабул қилгач, халифага қасамёд қилган ва Бағдод билан илик муносабатлар ўрнатган. Унинг барча армияси 30 000 мусулмон сарбоздан иборат бўлиб, улар жума намозига алоҳида эътибор қаратганлар.

Берке Хулагу хоннинг Бағдодни босиб олишига ва у ердаги мусулмонларнинг қиргин қилинганига қарши кескин муносабатда бўлиб, Хулагуга қарши уруш бошлаган. Бу уруш нафакат сиёсий, балки диний ва маънавий қарама-қаршиликлар туфайли юзага келган.

Ислом Олтин Ўрдадаги асосий дин сифатида

Берке хонинг ҳукмронлиги даврида Ислом Олтин Ўрдадаги асосий динлардан бирига айланди. Унинг ҳукмдорлиги давомида марказий Мўғул империяси билан муносабатлар совуқлашди. Берке ўзининг мустақил сиёсати, армияси ва иқтисодий тизимига эга бўлди. Унинг вафотидан кейин ҳам Ислом Олтин Ўрдадаги муҳим омил бўлиб қолди.

Бу жараёнда Нўғай бек қаби шахслар давом эттирган бўлса-да, баъзи ҳукмдорлар қайтадан тангричиликка қайтишга уринишган.

Берке хонинг Исломга қириши ва унинг тарқалишидаги роли Олтин Ўрдани мустақил давлат сифатида шаклланишида муҳим аҳамият касб этди.

Чингизхоннинг қиришлари ва Олтин Ўрдада Исломнинг ҳукмронлиги

Чингизхоннинг Евроосиёга қилган қиришлари тарихнинг йўналишини ўзгартирди. Ушбу қиришлар, айниқса, Ислом динини тан олган давлатларда катта таъсирга эга бўлди. Араб тарихчиси ал-Асир Чингизхон қиришлари оқибатлари ҳақида шундай ёзган: “Учқунлари ҳамма томонга сочилди, ёмонлик барчани қамраб олди”.

Бирок, Мўғул империясининг қенгайиши чеккасига етган пайтда, хон Ботухоннинг Европа қириши ерларни босиб олиш етарли эмаслигини, уларни назорат қилиш зарурлигини кўрсатди. Натижада, Ботухон Волга бўйида ўз пойтахти Сарай Ботуни қуриб, ўша ерга қўчиб ўтди.

Берке хон: Исломни қабул қилиш ва Олтин Ўрдани ўзгатириш

Ботухоннинг ўлими ортидан Олтин Ўрда тахтига Берке хон келди. У Исломни қабул қилгач, давлатда Исломни оммавий жорий қилишга қадам ташламаган бўлса-да, мусулмон элита нуфузи ошди. Берке Исломни қабул қилишга доира ўз қарорини нафакат шахсий эътикод, балки сиёсий стратегия сифатида кўриб чиққан.

Берке ҳукмдорлиги даврида улус мустақил сиёсат юритди. Хон халифага қасамёд қилиб, Миср мамлуклари билан яқин алоқалар ўрнатди. Берке ва Хулагу ўртасидаги қарши қураш Исломни ҳимоя қилиш ва Мўғул империясидан ажралиб чиқишга қаратилган ҳаракатнинг бир қисми эди.

Нўғай: Олтин Ўрдада янги сиёсий ўйинлар

Менгу-Тимурнинг ҳукмронлигида Нўғай сиёсий куч сифатида юксалиб, фактик бошқарувчига айланди. Нўғай Дунай улусида ярим мустақил давлат тузиб, ўз позициясини кучайтирди. У 1271 йилда Исломни қабул қилди, бу эса унинг Берке хонга ва бошқа мусулмон элитага яқинлашувига олиб келди.

1282 йилда Туда-Менгу тахтга чиқди ва у ҳам Исломни қабул қилди. Бирок унинг ҳукмронлиги қисқа бўлди, ва давлатда сиёсий бекарорлик даври бошланди.

Ўзбек хон: Олтин Ўрданинг исломлашиши

1312 йилда тахтга Ўзбек-хон чиқиб, Исломни Олтин Ўрданинг давлат дини сифатида эълон қилди. Ўзбек-хон ўз ҳукмронлиги давомида исломий қонунлар ва тартибларни жорий қилиб, давлатни Ислом цивилизациясининг бир қисмига айлантирди.

Ўзбек ҳукмронлиги даврида:

- Давлат харбий ва сиёсий нуфузнинг чўққисига етди.
- Иқтисодий савдо йўллари хавфсизлаштирилди.
- Исломий маданият ривожланди ва Олтин Ўрданинг ўз маданияти шаклланди.

Ўзбек-хон Олтин Ўрдани замонавий ва кучли исломий давлатга айлантирди. Унинг ҳукмронлиги даврида давлат маданияти ва иқтисодиётининг гуллаб-яшнаши кузатилди. Шу билан бирга, у Олтин Ўрдани мусулмон дунёсидаги энг муҳим давлатлардан бирига айлантирди. Ўзбек-хондан кейинги Олтин Ўрда кўплаб мусулмон давлатлар учун ибрат бўлди.

Абу Муслим Яссавий